

istoria lui *înșiră*, ale cărei variate funcțiuni semantice se găsesc încă în mare parte în limba latină și se pot explica toate dintr'însa, cum rezultă și din puținele citații latine, pe care le-am făcut aci.

Th. Capidan are desigur dreptate, dacă îl derivă pe arom. *șiruescu*, atestat numai pentru Albania, din alb. *šaroj*, 'ferestrău' (DR. II. 548), dar mi se pare că trebuie să admitem și intervenția unui **șirescu* mai vechiu, spre a-l explica pe *i* din silaba întâia. Tot dânsul ne arată că megl. *șară*, 'broderie', trebuie derivat din mbulg. *šarā* și că n'are nimic de a face cu arom. *șară* (*Meglenoromâni*, I. 110). Sânt de acord și cu P. Skok în ce privește explicarea lui *șiroiu* din slavul *szroj*, 'confluxus', cu amestecul lui *șir* (*înșiră*). (cfr. DR. III, 834). Această apropiere între *șir* și *szroj* s'a putut produce cu atât mai ușor, pentru că există, precum am văzut, o anumită interdependență între *șir* și *șar*, iar *șar* poate fi sinonim în anumite împrejurări — în terminologia teascului — cu *părâu*, *hăugaș*, *gârliciu*. Mi se mai pare cu putință ca să existe vreo legătură și între *șir* — *șar* și numirile topice *Șirineasa*, *Șirna*, nume de comune rurale, sate și păduri în județele muntoase din Vâlcea și Prahova.

AL. PROCOPOVICI

Aspic, șpic, spichinard, șpichinat.

Așa se mai numește planta cunoscută, mai ales, sub numele de: leventică, levand, livant, livanțică, etc. Cf. Panțu, Pl. Numirea de *aspic* e atestată din Transilvania, și, în Dicționarul Academiei, se dă drept neologism din (*Levandula*) *spica*, intrat, probabil, prin comerț, poate prin mijlocire germană (*Spik*), în graiul poporului, unde a primit proteza unui *a*.

Mai întâiu, germanul *Spik* a dat în limba noastră, cum eră de altcum și de așteptat, *spic*, atestat în Anon. Car. si. între niște flori cerute de la Sibiiu, la Iorga, S. D. VIII. 86 (a. 1801), iar germanul *Spickenard* (< lat. *spi-*

canardi) a dat : *șpichinard* (Anon. Car.), care, influențat de *șpinat* (= spanac) a dat *șpichinat* (LB.), trecut apoi greșit, în alte dicționare, sub forma *șpichinat*.

Planta aceasta nu crește pe la noi decât cultivată, și nici unul din numele ei nu e atestat în poezia populară. E o plantă farmaceutică ale cărei spice se întrebuințează în medicină, ca antispasmodice stimulante și tonice (Panțu, Pl.). Dacă am admite că germanul *Spik* ar fi dat odată, în limba noastră, pe lângă forma *șpic*, de care am vorbit mai sus, și forma *aspic*, atunci acesta ar fi singurul caz în care am avea proteza lui *a* înaintea grupului *sp*. De aceea vom considera de împrumuturi germane formele *șpic* și *șpichinard* (*șpichinat*), iar în forma *aspic* vom recunoaște numirea franceză-provansală a plantei farmaceutice adusă la noi de negustori, probabil greci din Marsilia. Proteza s'a făcut deci în Provansa, nu la noi. Littré zice : *aspic*, formă particulară pentru *șpic*, născută prin asimilație și confuzie cu *aspic* „șarpe“. Bertoldi, într'un articol asupra unor droguri¹, susține părerea lui Littré și arată, pe baza atlasului lui Gilliéron, cum s'au influențat reciproc cuvintele *aspis*, *-ida* și *spicum*, cum *șpic* a împrumutat pe *a* inițial de la *aspic*, iar acesta a schimbat pe finalul *d* în *c*. Se poate să se fi petrecut lucrurile așa, dar nu e absolută nevoie de această apropiere spre a explica apariția unei vocale înaintea grupului *sp*, atât de frecventă în unele limbi romanice. S'ar putea spune că și la noi s'au influențat reciproc cele două cuvinte, germanul *Spik* cu împrumutul paleoslav *aspidă*, destul de cunoscut și de popor, dar și în cazul acesta, rămâne neexplicată apariția lui *s*, unde ne-am așteptat să avem *ș*.

Am insistat asupra acestui cuvânt, nu atât spre a dovedi că nu e un germanism (ci un împrumut francez-

¹ Vittorio Bertoldi, *Eroghe orientali e surrogati alpini*. Genève, 1926.

provansal), cât mai ales spre a indica unele din căile pe care trebuiesc urmărite la noi numirile plantelor farmaceutice, deoarece astfel de numiri ne-au venit pe diferite căi.

Ciup.

E atestat din Gropeni, jud. Brăila, și Scântești, jud. Covurluiu, în *Jahresbericht*, IX, 230, cu înțelesul de „cioc“, pe care-l au și formele albaneze *kep*, *skëp*, *sk'up*, citate de G. Meyer, în *Dicț. alb.* p. 222, alături de *tšupis*, *tšupit*, cu unele accepțiuni ale românescului *ciupî*. E greu de spus dacă *ciup* al nostru e un împrumut din albaneză sau dacă atât cuvântul nostru cât și cele citate din albaneză, precum și cuvântul aromânesc *chipurâ* și poate și altele, se reduc la un prototip comun cu înțelesul de „cioc“. Cf. Densusianu, CDDR., p. 141.

Ciupă.

E un cuvânt întrebuințat în Maramureș, Bihor, Nordul Transilvaniei și Banat, având înțelesurile de „apă caldă în care se scaldă copiii mici (de țâță); baie, scăldătoare; albia (în care se scaldă copiii mici)“. Are și un derivat *a ciupăi* „a scălda (un copil mic) în ciupă“. Cuvântul nostru ar putea să fie o formațiune onomatopeică, dezvoltată din interjecțiile *cip(a)* sau *ciupa*, cu care se îndeamnă copiii să stea liniștiți în baie și să nu plângă. Dar credem că e mai de grabă un împrumut din slavonește. Cf. bulg. *čipa* „copil născut de curând, nebotezat încă“. Weigand, *Bulg. Wb.*, rus. *čëpû* „găleată, puțină“. (Pawlowski, *Russ. Wb.*), bulg. *čipkamû* „a scălda un copil mic, a pleoscâni cu mâinile în apă“ Weigand, *Bulg. Wb.*

BCU Cluj / Central University Library Cluj Ciupăi.

E un verb care are și un înțeles deosebit de cel amintit în articolul precedent și, după părerea noastră, altă etimologie. Insemnează „a merge, a se trage pe încetul“ și e atestat din Vicovul-de-sus, Bucovina, ceea ce ne face

să-l considerăm de împrumut rutenesc, căci în limba rutenă se găsește verbul *čapati* „a merge“ și *čapati sja* „a merge clătînându-se“. Acesta ar fi dat românește *cepăi*, apoi *cipăi* și cu schimbarea obicinuită a lui *či* în *ču*, *ciupăi*.

Ciupăra.

E un verb de conj. I, cu prez. ind. pers. I, *ciupăr* (LB.), pers. III, *ciupără* (Rădulescu-Codin, Î.), și cu înțelesurile de „a jumuli, a zmulge, a ciuguli; a pișcă, a fură, a ciupi“. Iată câteva atestări: *Ia puica dingă cocos și mi-o ciupără* (glosat prin „jumulesc“) *de pene și mi-o trage 'ntr'o frigare*. Mândrescu, L. P. 110/8. *Pâlcuri de oi ciupărau iarba tânără ce încoltise*. Agârbiceanu, P. Man, 3. P. ext. *Popa nu te lasă neciupit, grecu' e mățos, ovreiu' spurcat, negustoru' ghiclean, toți te jumulesc; hoțu' te ciupără, unu dregător ți-a banu' și ploconu' pe nimic, și nu strică el*. Jipescu, O. 134, cf. 147. Cât pentru etimologie, credem că e o contaminare a verbului *depără* „a zmulge (părul din cap)“ frecvent pe Someș, com. S. Pop, și în Maramureș, cf. T. Papahagi, M. 120/12 și glosar (care derivă din lat. *depilare*¹) și *ciupeli* „a jumuli“ sau *ciupi*. Cf. cele spuse în articolul *ciup*.

Ciupeli.

Substantiv cu înțelesul de „cuțit rău“, atestat din Crasna, Bucovina, de Ar. Tomiac. E împrumutat din rutenescul *čepili* „cuțit mic, rău“. Želechowski, 1064, care dă și formele *čepelik*, *čepelinka*, cf. rus. *čapelî* „cuțit mare, de bucătărie“. Pawlowski, 1717. Tot Tomiac atestă forma *ciupcileag* „cuțit rău, stricat“ din Straja, Bucovina.

¹ Candrea-Densusianu, *Dict. etim.*, nr. 1329, cf. și N. Drăganu, DR. III, 700.

Fulău.

În Dicționarul Academiei se dau următoarele înțelesuri ale acestui cuvânt : 1°. Pierde-vară ; 2°. Romoniță-puturoasă. Etimologia se spune că e necunoscută, dar se adaugă părerea lui Tiktin care crede că este ung. *faló* „mâncău“.

Acest articol trebuie refăcut, deoarece avem de a face cu un omonim. Mai întâiu avem un cuvânt vechiu cu înțelesul de „om necinstit“¹, „pierde-vară, ștregar“², „fălos, lăudăros“³. Iată și citatele pe care le cunoaștem până acum : *Dăm știre domni[i]lor voastre că sămtu oameni buni și derepți..., nu sămtu fulăi.* (Inceputul sec. al XVII-lea)⁴. *Cât am fost flăcău, N'am ales nimic de mine, fost-am un fulău ; Iar acum am prins la minte și mi-am pus în gând Gospodar să fiu.* Speranța, ap. TDRG. Tiktin crede că poate fi ung. *faló* „mâncău“, ceea ce nu e imposibil. Mai greu este de admis etimologia dată de Cihac, care îl consideră ca pe un derivat al lui *fală*.

Tot același cuvânt se pare că este și numirea plantei cunoscute mai ales sub numele de „romoniță-puturoasă“, cum se dă de altfel în Dicț. Acad.

Cu totul alt cuvânt este însă *fulău* din următoarea ghicitoare : *Unu ară, Doi se miară, Doi fulăi, Patru umblăi, Și un fățai-fățai?* (= Porcul)⁵. Aici avem de a face cu cuvântul unguresc *fül* „ureche“, întrebuițat mai ales cu sufixul posesiv : *füle*. Deci cei *doi fulăi* sânt „cele două urechi“ ale porcului. Cea mai bună dovadă de exactitatea

¹ Al. Rosetti, *Lettres Roumaines tirées des archives de Bistritza*. București. 1926, glosar.

² Cf. Tiktin, *Dicț. rom.-germ.*

³ Cf. Cihac, *Dicț. d'etimologie daco-romane*. II, 107

⁴ Al. Rosetti, *o. c.*, p. 101. Asupra acestui citat mi-a atras atențiunea d-l Drăganu, cu prilejul comunicării mele făcute la Muzeul Limbei Române.

⁵ Artur Gorovei, *Cimiliturile Românilor*. București. 1898, p. 303.

acestei interpretări este confruntarea variantelor. Iată câteva: *Patru proptite și două ciulite, Un opintitor și-un făscălitor*. Alta: *Merge pe drmu: Două a scultă, Două vede, Două ură, Una mână și umblă, Gemând nefiind bolnav*. Dăm și următoarea cimilitură franceză: *Un à fouiller, Et deux à regarder fouiller, Et deux à entendre fouiller, Et deux à gratter, Et un à frapper sur le trou. Pour-ceau*¹.

Avem convingerea că acest cuvânt n'a fost niciodată un element frecvent în limba noastră, nici chiar în dialectul moldovenesc, de unde s'a cules ghicitoarea în care se găsește, și cel care a alcătuit ghicitoarea l-a vârit intenționat în ea pentru ca să nu fie prea ușoară de deslegat. Asupra acestei apucături de a introduce elemente din limbi străine în ghicitori a atras atențiunea odată Bogrea, cu ocazia unei comunicări făcute la Muzeul Limbei Române.

Grădina morților.

Aceasta e expresia la Români din Brașov pentru „cimitir”. E un decalce după săsescul *Leichengarten* (atestat și *Leichgarten*), cu același înțeles, citat de mai multe ori în *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt*, IV, 97, 311, 333, 339. La Rucăr, jud. Muscel, se zicea odată *grădiniță* pentru „cimitir”, care credem că este tot un decalce după săsește, deoarece, după cum îmi comunică prof. Kisch, și în Nordul Ardealului expresia *Garten* e curentă pentru „cimitir”.

Perjă.

Înțelesul acestui cuvânt moldovenesc e cunoscut. Însemnează „prună” și anume specia care în alte părți se numește „prune strâmbе”, tinzând să înlocuească cuvântul *prună*. E împrumutat din săsește, unde formei literare

¹ Toate citatele după Gorovei, *o. c.*, 303—4.

Pfirsich „persică” îi corespunde forma *Piersch*. Apariția lui *j* în locul lui *ș*, după sonanta *r*, nu e rară, în fonetica limbei noastre.

Răboj și răvaș.

E nevoie să punem din nou în discuție cuvintele mult interpretate până acum : *răvaș* și *răboj*, mai ales că sânt încă și astăzi filologi, ca Skok de pildă, care susțin că limbile slave au împrumutat pe *rabošŭ* din ungurescul *rovás* (*Slavia*, IV, p. 346).

După *Lexiconul de Buda* și cel al lui Laurian și Massim, și după unele informațiuni particulare, în unele regiuni, *răvașul* are și accepțiunea *răbojului* „Kerbholz“. În cele mai multe părți însă una e *răvașul* și alta e *răbojul*. *Răvașul* e creștătura făcută în lemn, pe *răboj*, adică cherticul, sau creștătura făcută la urechea oii, etc. Mai târziu a ajuns să însemneze „scrisoare“. Pentru a vedea înțelesul original al acestor cuvinte, citez din *Monografia Rășinarilor* a lui Păcală, p. 143 : „*răvașele*, semne grafice încrestate pe niște bețișoare de alun și de brad ce se numesc *răboaje*“. Iar mai jos pe aceeași pagină : „creștăturile sau *răvașele*“. E de remarcat, pentru înțelesul adevărat al cuvântului nostru, și glosa „dungă“, care se găsește în glosarul lui Viciu. „*Mi-i rău toporul și rămân răvașuri după el*“. (Ilva-mare, jud. Năsăud). Cu acest înțeles, cuvântul a trecut din ungurește și în limbile slave, de pildă în sârbește : *rovâš*, *rovâša* = 1. Einschnitt am Ohr ; 2. das Kerbholz, talea (Karadschitsch, 671), în ruțeană : *ravâš* = Kerbe și Kerbholz (Želechowski, 794). Etimonul unguresc este *rovás*, mai vechiu *ravás*, care derivă din *ro(v)ni* „a creșta, a însemna“, pe care Czuczor-Fogarasi îl cred înrudit cu germ. *Rune* (vol. V, p. 570).

Trecând la al doilea cuvânt, la *răboj*, vom anticipa următoarele considerații. Ne-am deprins a considera *răbojul* ca un mijloc de contabilitate întrebuintat exclusiv la stână. Păreră greșită. Trebuie să ținem seama, atunci când *Dacoromania* V. 26

voim să lămurim etimologia acestui cuvânt, că *răbojul* se întrebuițe și la notarea dărilor¹, apoi de ferestrieri, la socotirea buștenilor, a cărușelor de cheresteă, etc. Lucru de altfel ușor de înțeles. Pentru că de sigur că, în vremurile vechi, când fiecare târlaş eră în același timp proprietarul oilor, nu aveă nevoie să dea socoteală nimănui nici de numărul oilor nici de numărul burdușilor, etc., pe când cel care aveă subț supravegherea sa muncitori, trebuia să ție socoteală de cât lucră fiecare din ei. Dar credem că o întrebuițare și mai veche au avut *răboajele* la munca făcută de ocnași, de robi. În sprijinul acestei conjecturi cităm definiția cherticului, după Cihac, II, 562 și Șăineanu, Infl. Orient. II : creștătură făcută în lemn, pe

¹ Muzeul etnografic din Cluj are o frumoasă colecție de astfel de *răboaje de dare*. Sânt niște bețe tăiate în patru muchi. După explicațiile primite, fiecare din cele patru laturi eră rezervată pentru o stradă a comunei. De acest mijloc de contabilitate se serveau odinioară, după cum ne spun cronicile, și Sașii, și, probabil, că noi l-am împrumutat de la ei. E sigur că se mai întrebuițe în comuna săsească-românească *Codlea* de lângă Brașov la anul 1708, când se ordonă de la Brașov, să renunțe la străvechiul obicei („uralte Gewohnheit“) de a încreștă („schneiden“) darea pe bețe și să se scrie, ca în multe târguri și sate, în registre. Aceste *răboaje* se numeau *Zinsstäbe*. Cf. J. Dück : *Zeidner Denkwürdigkeiten*, în „*Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt*“, vol. IV, p. 307. Cf. „*răboaje de dare*“ la Păcală, o. c. p. 143.

Când cineva aveă multe *răboaje*, le înșiră, ca să nu le piardă, pe sfoară sau pe sârmă. Tot la Muzeul etnografic din Cluj se gășesc *răboaje* înșirate de un cârciumar pe sârmă. Fiecare debitor își aveă *răbojul* său. Un astfel de șir de *răboaje* se numeă *legătură* (cf. Eminescu ; Nuvele, p. 142 : *Ciobanul ia legătura de răbușuri*) sau *salbă*. Acest termen l-am auzit cu următoarea ocazie. Soția proprietarului Moise Bunescu, din Rucăr, jud. Muscel, rugă pe bărbatul său să-i facă *salbă de galbeni* cum avusese înainte de războiul mondial, la ceea ce bărbatul i-a răspuns : „O să-ți fac una de răboaje“. După cum mi-a comunicat bătrânul ferestrier Dumitru Brănescu din aceeași comună, cei care aveau de purtat multe socoteli țineau și, la nevoie, purtau salbele de răboaje într'un săculeț.

răboj, la ocne, ca mijloc de contabilitate la vânzarea sării. Citat: *Un chertic domnesc de 2000 ocă sare*. Soutzo, ap. ȘIO. Din Bucovina, comunică Tofan: *răbuș* e un lemn pe care țărani ce nu știu carte însemnează zilele de lucru, bani.

Ținând seama, de o parte, de întrebuintarea multiplă a *răboajelor*, și, în special, de întrebuintarea lor la ocne, iar de altă parte de familia etimonului propus de noi, credem că e un derivat slav din *rabŭ* (formă curentă alături de *robŭ*) „sclav, rob, pușcăriaș“, cu sufixul adjectival *oš*, pe care îl găsim în paleoslavul *mokrošŭ* „aquarius“, pol. *białosz* „weisser Stein“, etc.¹. În cazul acesta *raboșŭ* ar fi însemnat, la origine, „(băț) de rob“ („lignum servile“), presupunând că fiecare rob pus la o muncă oarecare își avea bățul său pe care i se însemnau zilele de lucru sau bolovanii de sare tăiați de el, etc. Asupra funcțiunii substantivale a acestui adjectiv nu insistăm, deoarece astfel de adjective substantivate avem în toate limbile.

Vom mai avea de adaos câteva cuvinte asupra fonetismului în care apare cuvântul în românește. În limbile slave, avem formele următoare: în bulgărește *răbuși*, *róbuși* (Gerov), *raboșŭ* (Marcoff), în sârbește *răboš*, *răbŭš*, *rabŭša* (Karadschitsch), deci toate cu ș la sfârșit. În limba noastră, avem forme cu ș și j: *răboș*, *răboj*, *răbuș*. Trecerea lui ș final la j e un fenomen obicinuit la noi. Cf. *bruj* și *bruș*, *Logoj* și *Lugoș*, *Blaș* și *Blaj* etc.

Urloiu.

Cuvântul acesta care însemnează „coș“ a fost pus în discuție de S. Pușcariu, în *Dacoromania*, I, p. 324, unde vorbește de disimilarea lui *n-n* în *l-n*. Cum Pușcariu nu cunoaște din Brașov o formă intermediară care să-i dea

¹ Dr. Wenzel Vondrák, *Vergleichende slavische Grammatik*, I, 476—7.

putința să constate că *urloiu* derivă din *hornoiu*, augmentativul lui *horn*, H. Jarnik¹ își exprimă nedumerirea asupra acestei derivări și crede că *urloiu* e metatezat din *ulroiu*, și-l derivă din *ollula*. Contribuția mea de față vine în sprijinul derivării făcute de Pușcariu. Anume, e adevărat că în Brașov nu mai avem cuvântul *horn* care se află la baza lui *urloiu*, dar avem diminutivul *orneață* care corespunde unei forme *horneață*, cu căderea regulată a lui *h* în dialectul brașovenesc, și care însemnează „burlian prin care trece fumul din sobă în coș”². Singularul *orneață* e rar întrebuințat și credem că este o formă refăcută din pluralul *ornețe* care a trebuit să aibă, la început, un singular *horneț*.

CONSTANTIN LACEA.

Cauă.

Cuvântul se întrebuințează în Moldova și însemnează o ființă imaginară cu care se sperie copiii, face deci parte din familia destul de numeroasă a cuvintelor întrebuințate în această accepțiune: *bau*, *babau*, *babaua*, *băbăluc*, *bodaie*, *bolea*, *bordea*, *borza*, *gogoriță*, *mama-pădurii* ș. a. Pe alocuri se aude și supt forma masculină *cau*. Dintre particularitățile sintactice ale acestui cuvânt relevăm faptul că el se întrebuințează — ca alți termeni de acest soi (precum: *babaua*, *bolea*, *borza* etc., apoi *naiba* ș. a.) care denumesc ființe cunoscute de toți — numai în forma articulată, chiar după prepoziții: *a se teme de caua*; *vine-cau* (= caul).

Tiktin în al său *Dicț. germ.-rom.* a exprimat o idee ingenioasă, aducându-l în legătură cu lat. *cave* „păzește-te!” imperativul lui *caveo*. Comparația cu *ovis* > *oaie* și

¹ *Románské etymologie*. Extras din „Časopis pro moderní filologii a literatury“, IX, 1922/3, p. 56—59. Cf. DR. III, 850.

² Cf. G. I. Pitiș, în N. Rev. Rom. I, 107: *Fumul iese prin niște (h)ornețe*.